

СОЦІАЛЬНО-ФІЛОСОФСЬКИЙ АНАЛІЗ СОЦІАЛЬНОЇ НЕРІВНОСТІ В КОНТЕКСТІ РОЗБУДОВИ ПРАВОВОЇ ДЕРЖАВИ

Актуальність теми. Проблематика соціальної нерівності займає одне з центральних місць соціально-філософських досліджень. Відомо, що усталені теоретичні уявлення соціологів про соціальний порядок окремого суспільства загалом ґрунтувались на аргументах та доказах важливості наукової ідентифікації та розкриття змісту різнопланових соціальних нерівностей, котрі спричиняли диференціацію суспільства. Масштабне загострення нерівностей між державами світу суттєво актуалізували потребу поглиблених теоретичних соціально-філософських досліджень. Саме соціальна нерівність виступає найважливішим стимулом структурної диференціації, а в конкретній структурно-диференційованій соціальній системі певна сукупність соціальних нерівностей є визначальним системним критерієм її якісної специфіки.

Нерівність є незмінною рисою суспільства. Це обумовлено як соціальним, так і індивідуальним фактором. В кожного громадянина власні погляди, ідеї, характер та тип мислення. В умовах сьогодення часто спостерігаємо індивідуальну нерівність. Соціальна нерівність є більш суперечливою: вона створена місцем та роллю в суспільстві, статусом. Проблеми соціальної рівності та справедливості в сучасній Україні є очевидними. Вони проявляються в надмірній диференціації суспільства на багатих та бідних, недосконалих гендерних відносинах між чоловіками та жінками, соціальних розбіжностях між регіонами, міжнаціональних та міжрелігійних суперечностях тощо. Все це суттєво підриває соціальні та духовні основи єдності українського суспільства, перспективи його подальшого розвитку.

Дослідженням проблеми нерівності займалися такі науковці: В. С. Бакіров, В. В. Баранівський, М. В. Судаков, Е. М. Лібанова, В. В. Бурєга, В. В. Левкуліч, О. Г. Коломієць, О. Симончук, В. Тарасенко, В. Хмелько та інші.

Мета дослідження полягає в концептуалізації соціально-філософських підходів до вивчення соціальної нерівності в контексті розбудови правової держави.

Завдання дослідження: здійснити аналітичний огляд основних пізнавальних орієнтацій та охарактеризувати зміст сучасних теоретико-методологічних суперечностей соціологічно-філософського дослідження соціальної нерівності як основоположного чинника структурної диференціації; з'ясувати особливості соціально-філософської концептуалізації соціальної нерівності в класичних концепціях класової диференціації; конкретизувати пізнавальний статус поняття «соціальна нерівність» як категорії сучасної соціально-філософської теорії.

Об'єкт дослідження: аналіз соціальної сфери сучасного українського суспільства.

Предмет дослідження: прояви соціальної напруженості та соціальної нерівності в сучасному українському суспільстві.

Проблема соціальної нерівності завжди займала центральне місце у дослідженнях багатьох вчених. Насамперед, з'ясуємо, що ж таке соціальна нерівність. В. В. Баранівський обґрунтував це таким чином: форма соціальної диференціації, при якій окремі індивіди, соціальні групи, верстви, класи знаходяться на різних щаблях вертикальної соціальної ієрархії і володіють нерівними життєвими шансами і можливостями задоволення потреб [2, с. 72]. Протягом тисячоліть не припиняються дискусії щодо справедливості чи несправедливості диференціації суспільства.

В античні часи поняття «рівність» не сприймалося зовсім. Люди, які перш за все шанували довершеність та перевагу, вважали за честь підкорятися могутнішим. Проте з розвитком суспільства, політичних ідей та мислення спостерігаємо певні зміни в ставленні до даного поняття. На думку американського соціолога П. Сорокіна, нерівність є стимулом до дій, не лише характеристикою суспільства, а й джерелом його розвитку. Проте низка вчених стверджує, що соціальна нерівність не змушує людей рухатися вперед, а навпаки вбиває надію чогось досягнути. Адже вона забирає в особистостей нижчого класу те, чого бажає кожен – доступ до багатства, влади та слави. В цьому контексті варто згадати твердження В. С. Бакірова: «Нові соціальні нерівності зумовлюють нові процеси в ідеологічній сфері, у політичних дискурсах, змінюють фундаментальні культурні орієнтації, посилюють цивілізаційні конфлікти» [1, с. 6]. Тобто, лише посилюють невдоволення та суперечки, створюючи нові сфери соціальної нерівності.

Регулювання суспільних відносин відбувається всезагальним правовим принципом рівності, які постають в остаточному вигляді як нерівності у вже набутих правах (нерівних за своєю структурою, захистом і об'ємом прав різних індивідів – суб'єктів права). Формально-правова рівність не усуває усі відмінності між різними індивідами, а лише формалізує й упорядковує ці відмінності на єдиній основі, перетворює невизначені у формально-визначені нерівні права вільних, незалежних один від одного рівних осіб. У цьому й полягає специфіка та суть, межі та цінності правової форми опосередкування, регуляції й упорядкування суспільних відносин [6, с. 7].

Рівність – одне з ключових питань минулої і сучасної правової думки. Проблема рівності має неабияке значення у філософії права та філософії загалом. Саме рівність вважають вимогою правди та справедливості. З юридичної точки зору, неможливо створити суспільство без соціальної диференціації. Проте реально забезпечити людям рівні права та можливості. Торкаючись сучасного розуміння рівності у філософії права, необхідно звернути особливу увагу на ліберальну концепцію рівності, яка опрацьована американським політологом Рональдом Дворкіним. Вчений зазначав: «Ми маємо розглядати два відмінні принципи, для яких рівність є політичним ідеалом. Перший вимагає, щоб уряд ставився до всіх своїх підданих, як до рівних, тобто таких, що мають право на рівну турботу і повагу. Другий принцип вимагає, щоб при розподілі певного ресурсу можливостей уряд забезпечував такий стан справ, за якого всі вони були рівними чи майже рівними в цьому плані» [3, с. 81]. Усвідомлення соціальної рівності на різних етапах соціально-історичного пізнання безпосередньо залежить від об'єктивних потреб людського співіснування, соціальних властивостей відносин людей у процесі їхньої трудової діяльності. У міру розвитку людського суспільства, утвердження в ньому нових, культурно-ціннісних форм взаємин між людьми змінюється і саме уявлення про соціальну рівність та моделі її реалізації.

В контексті правової держави юридично закріплено рівність усіх громадян в суспільстві. Важливим аспектом при цьому є реалізація цього в реальному житті. В межах об'єктивістських соціологічних теорій найбільш виразною сутнісною

ознакою соціальної нерівності визнається нерівний доступ соціальних суб'єктів до дефіцитних суспільних благ, ресурсів, суспільного багатства (запасу активів, капіталів), який є показником стратифікованих диспозицій переважно великих соціальних груп.

Однак, як зазначає М. В. Судаков, головним недоліком об'єктивістських тлумачень соціальної нерівності є наявність певних конвенціональних припущень, які: 1) надмірно формалізують проблему соціальної градації, залишаючи осторонь питання наукової ідентифікації кількості страт; 2) абсолютизують ієрархічний статус соціальних нерівностей, пропагуючи ідеальні гіпотетичні моделі рабовласницької, кастової, станової та класової систем стратифікації, які не мають належного наукового обґрунтування; 3) практично не враховують реальне існування міжсистемних та міжнародних нерівностей; 4) ігнорують можливості регуляції напруги в соціальній структурі.

З позиції такої методологічної перспективи соціальна нерівність тлумачиться як відмінність «діяльних можливостей», «статусів», «престижів», «честі», «шансів», «стилів життя», «презентацій» індивідуальних та колективних суб'єктів. Спираючись на сучасні здобутки, ми визначаємо поняття соціальних нерівностей як таке, що описує форму соціальної диференціації індивідів та їхніх груп, яка є укоріненою в соціальних відносинах у конкретному суспільстві й характеризується різними можливостями доступу до значущих соціальних благ, необхідних для забезпечення життя, а також соціальних та індивідуальних досягнень в суспільстві. Завдання соціальної політики в правовому суспільстві – зрівняти можливості, розширити коло людей, які мають дійсно рівні соціально-економічні шанси. Потрібно перейти від політичних гасел і декларацій до реальних кроків у створенні рівних умов для всіх громадян [4, с. 8].

Неможливість доступу до соціальних благ – лише одна сторона нерівностей. З іншої точки зору, нерівність є культурним феноменом, результатом сприйняття людьми відмінностей між їх цінностями та типом мислення. В цьому випадку важливе значення відіграє оцінка громадян соціальної диференціації та розуміння справедливості. Таке розуміння соціальних нерівностей передбачає вимірвальну методологію. Куденко О. Д. вважає, що така методологія на індивідуальному рівні включатиме наступні базові комплексні параметри: 1) ресурсний (комплексні матеріальні та нематеріальні ресурси життя, соціальних й індивідуальних досягнень, доступні та спожиті індивідом у сучасному суспільстві); 2) оціночно-діяльний (оцінка індивідуальної можливості скористатись певними благами); 3) моральний (оцінка справедливості обсягу та якості доступних благ в залежності від самоідентифікації індивіда в соціальному просторі) [5, с. 29].

В ході дослідження ми прийшли до наступних висновків:

1. В сучасній соціальній науці розробка теми соціальної нерівності не втрачає своєї актуальності. В умовах прогресуючої глобалізації суттєво актуалізується потреба в організації та проведенні поглиблених досліджень специфічного кола соціальних нерівностей, які відображують нові суперечності.

2. Сутнісною ознакою соціальної нерівності визнається нерівний доступ соціальних суб'єктів до дефіцитних суспільних благ, ресурсів, суспільного багатства (запасу активів, капіталів). В межах суб'єктивістських соціально-філософських теорій концептуальні уявлення про соціальну нерівність формуються шляхом дослідження відмінностей нерівного розподілу діяльних можливостей для різних статусних груп, багатства, владного впливу, престижу, а також шляхом дослідження процесів відтворення соціальних нерівностей шляхом вивчення механізмів індивідуального та колективного сприйняття ситуацій та способів дій, стосовно нерівності.

3. Створення умов рівних можливостей в контексті правової держави повинно забезпечити гуманістичну направленість розвитку та гармонізувати соціальні інтереси різних суб'єктів суспільних відносин. Будуючи сучасне гуманне суспільство, необхідно забезпечити прийнятний рівень життя для соціально незахищених. Це повинно стати головним змістом діяльності соціально-правової держави, політика якої спрямовується на перерозподіл національних ресурсів згідно пропорційних потреб кожного громадянина.

4. Уявлення про нерівність є потужним революціонізуючим чинником соціального розвитку впродовж усієї історії людства, тому може справляти й стабілізуючий вплив на суспільство, тобто бути дієвим інструментом соціальної політики.

Література

1. Бакіров В. С. Соціальна нерівність: нові виклики. Харків: ХНУ, 2017. URL: <http://www.sau.kiev.ua/docs/20171205/tezi.pdf> (дата звернення: 15.03.2019 р.).
2. Баранівський В. В. Соціальні нерівності, рівність та справедливість як актуальні соціально-філософські проблеми. № 63. 2012. С. 71–75.
3. Проценко О., Лісовий В. Лібералізм: Антологія. Київ: Смолоскип, 2002. 1126 с.
4. Судаков М. В. Соціологічна концептуалізація соціальної нерівності як чинника структурної диференціації соціальних систем: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. соц. наук: 22.00.01. Київ, 2009. 14 с.
5. Куденко О. Д. Структури нерівностей: соціальні розколи, тенденції зміни, виклики політиці. Нові нерівності – нові конфлікти: шляхи подолання. Харків: ХНУ, 2017. С. 28–29.
6. Левкулич В. В. Методологічна функція категорії «рівність» при аналізі перехідних процесів у суспільстві: автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. філос. наук: 09.00.03. Київ, 2005. 21 с.
7. Гнасевич Н. В., Рудакевич О. М. Соціальна справедливість в контексті реалізації прав і свобод людини впливу : Україна в умовах реформування правової системи : Україна в умовах реформування правової системи: сучасні реалії а міжнародний досвід : [Матеріали III Міжнародної науково-практичної конференції], м. Тернопіль, Тернопільський національний економічний університет, 5-6 квітня 2019 р.]. Тернопіль : Економічна думка, 2018. С.143-146.